

BATI ANADOLU ARKEOLOJİ İSTASYONU ÇALIŞMALARI

EKREM AKURGAL

Anadolu'nun tarih öncesi çağlarıyla, tarihî devirlerini ve bu arada başta Hititler olmak üzere Frygia, Lydia ve Lykia vesaire gibi kavimlerle Yunan ve Roma medeniyetlerini araştırmak hususunda çalışmalar yapan Fakültemiz Arkeoloji Enstitüsü 1948 yılında kurduğu Batı Anadolu Arkeoloji araştırma istasyonu ile mesaisinin mühim bir kısmını Batı Anadolu'ya hasretmiştir. Orta Anadolu bölgesine ait tarih öncesi devirlerle Hitit çağı kültür tabakalarının ortaya çıkarılması hususunda Tarih Kurumu'nun ayırdığı büyük imkânlarla verimli çalışmalar yapması ve şimdi de Fakültemizde yeni tesis edilen "Orta Anadolu Araştırma İstasyonu" adındaki çalışma merkezinin de mesaisini bu bölgeye ve bu çağa tahsis etmesi Fakültemiz Arkeoloji Enstitüsünün faaliyetini yurdun tetkike birinci derecede lüzum gösteren diğer mühim bir bölgesine teksif edebilmesini böylece sağlamıştır.

Batı Anadolu için Fakültenin ayrı bir araştırma merkezi tesis etmesi sadece bu bölgede halledilmesi gereken problemlerin çok oluşu ile değil, bu yurd parçasında bugünkü demokrasinin ve müsbet ilmin doğup gelişmiş olması ile de birinci derecede ilgilidir.

Troia harplerinden sonra Aiol ve İon'ların Batı Anadolu sahillerini iskân edip iki üç asır boyunca gelişerek meydana getirdikleri devlet şehirlerinde yer yüzünün ilk hür insan topluluklarının en mühim merkezleri teessüs etti. Bu şehirlerde oturan insanlar düzenli bir idare sistemi altında düşünce, inanış, hareket, söz ve yazı hürriyetini en doğru ve en geniş mânası ile tadararak demokrasinin verdiği emniyet ve istikrar içinde yaşıyorlardı. Demokrasinin hürriyet atmosferi içinde çalışan bu kimseler o zaman parlak çağlarından birini yaşayan Şark dünyasının milletlerinden iktisap ettikleri çeşitli bilgiyi, bilim haline getirerek yer yüzünde ilk defa Müsbet İlim'i meydana getirdiler. Despot bir idare tarzının asırlar zarfında husule getirdiği hürriyetsizlik atmosferinden bir türlü kurtulamayan Şark ülkelerinde hükümdarlarla birlikte Rahip sınıfı, insan inanışını ve insanlığın elde ettiği pratik bilgiyi bile kendi hükümranlık emellerine alet ettikleri

için ancak serbest düşünce ve serbest hareketle doğması mümkün olan ilmi zihniyetin teessüsüne gerekli müsait zemin bir türlü sağlanamadı ve bu sebeptendir ki sağlık konularında ve gökyüzü mevzuunda elde edilen kıymetli pratik bilgiler hurafe ve batıl itikat istikametine yönlendirildikleri için şarklılar ilmin yolunu bulamadılar. Aynı sebepten Şark ülkelerinde tecrübe yolu ile hesap ve hendese mevzularında elde edilen bilgi pratik ve amelî olmaktan ileri gidemedi. Batı Anadolu kıyılarında oturan Helenler ise hür düşüncenin ve hürriyet atmosferinin kendilerine sağladığı imkânlarla şarkın hurafelere bağlı astroloji ve sağlık bilgisi şeklindeki bilgilerini astronomi ve tıp ilmi haline soktular. Şark ülkelerinde tecrübe yolu ile arazi ölçülerinde elde edilen hesap ve hendese mevzularındaki bilgileri Batı Anadolu'nun tabiat filozofları, aritmetik, geometri ve fizik gibi ilimler halinde tedvin ettiler. Dünyada ilk defa olarak hâdiselerin sebebini ilâhî veya şeytanî bir kuvvete irca etmeden tabiat hâdiseleriyle izah eden Anaximenes, Anaximandros, Thales, Herakleitos ve Anaxagoras gibi müsbet ilmin kurucuları Batı Anadolu'nun hürriyet atmosferi içinde doğup büyüdüler. Böyle bir muhitin yarattığı bir dünya görüşünün sağladığı zihniyet sayesinde dünyada ilk defa olarak Thales 28 Mayıs 585 tarihinde güneş tutulması hâdisesinin vuku bulacağını evvelinden hesapladı. O tarihten asırlar önce gökyüzünü tetkik etmiş olan Şark milletlerinin böyle bir evvelden hesaplama şeklindeki ilmi zihniyete ulaşamamalarını şarkta hür düşüncenin mevcut olmayışı ile izah etmek mümkündür.

Batı Anadolu dünyada bugüne kadar yazılmış en mühim edebiyat eserinin meydana geldiği yer olarak da büyük önem taşır. Batı Anadolu Helen kültürünün olduğu kadar dünya tarihinin de en büyük Epos'unu yazmış olan Homeros'un vatanıdır. Helen edebiyatının epos nevinden başka Lirikizm ve Elegie neveleri de Batı Anadolu'da büyük şairler tarafından temsil edilmektedir. Elegie nevinin en büyük simaları Kallinos Ephesos'lu, Mimnermos Kolophon'lu veya İzmir'lidir. Lirik şairlerden Alkman Sardes'li, Anakreon ise Teos'ludur. En eski Helen tarihçileri Miletos'lu Hekataios ve Halikarnassos'lu Herodot'tur. Sağlık bilgisini tıp haline sokan Hippokrates de İstanköy adasından olup o da aynı atmosfer içinde yetişmiştir. Bu itibarla hürriyete sahip atmosferinde müsbet ilmin ve felsefenin doğduğu, güzel ikliminde destan nevinin ve lirik şiirin dünyadaki en güzel örneklerinin meydana geldiği Batı Anadolu

toprakları Arkeoloji bakımından meçhul olan yurt parçaları arasında ilk plânda ele alınması gereken bir bölgedir.

Dünya kültür tarihi bakımından bu kadar mühim olan Batı Anadolu'nun tarih ve arkeoloji ilimleri bakımından çözülmemiş birçok meseleleri ve tamamıyla meçhulümüz olan devirleri vardır. En büyük meseleler tarih öncesi devirleriyle ilk Helen çağlarına tesadüf eden zamana aittir. Batı Anadolu'nun tarih öncesi devirleri şimalde Troia ve Balıkesir civarında Yortan - Babaköy ve Menemen yakınındaki Larisa bir tarafa bırakılırsa karanlıklar içindedir. Erken Helen çağları ise Bayraklı hafriyatından önce büsbütün meçhuller içinde idi.

Batı Anadolu'nun tarihi daha bundan bir göbek öncesi eski yazarlar vasıtasıyla elimize geçen menkulâta göre yazılmakta idi. Hattâ bugün bile tarihçilerin birçoğu eserlerini yalnız yazılı kaynaklara dayanarak meydana getirmektedirler. Her ne kadar Schliemann'nın büyük bir cesaret ve enerji ile kazıp ortaya çıkardığı Troia bize efsane şeklindeki menkulâtta bile tarihî bir hakikatin gizli olduğunu açıklamış ve eski Yunan yazarlarının güvenilir kaynaklar olduğunu ispat etmişse de, aynı yerde evvelâ Almanlar sonra Amerikalılar tarafından yapılan sistematik kazılar Arkeoloji ilminin menkulâtı hemen her defasında teyit etmekle beraber tashih, tadil veya ikmal ettiği hakikatini de ortaya koymuştur. İkinci kısa raporunu yıllığımızın gelecek sayısında neşredeceğimiz Bayraklı kazısı bu husus için örnek bir misal teşkil eder. Bu hafriyatla yazılı kaynakların hemen her hâdisede teyit edildiği anlaşılacakla beraber mühim bir ölçüde tashih veya ikmal edildiği görülmektedir. Bu itibarla Batı Anadolu'nun tamamıyla meçhul olan devirlerini aydınlatmak, eski yazarlara göre nisbeten malûm olan çağlar hakkındaki bilgimizi de kontrol etmek için sistematik kazılar yapmağa ihtiyaç vardır.

Batı Anadolu'da Troia'da yapılan hafriyat bir tarafa bırakılırsa, geri kalan çalışmaların hemen hepsi muazzam ve muhteşem yapıların ve iyi muhafaza edilmiş şehirlerin meydana çıkarılmasına hasredilmiştir. Bu gibi fevkalâde kıymette harabeler yer yüzünde durduğu müddetçe ve bunların gün ışığına çıkarılması için gerekli para bulundukça, arkeolojinin bu büyük ve masraflı işleri deruhte etmesi mümkündür. Fakat bu gibi büyük kazılar daha birinci büyük harpten sonra hızını kaybetti. Bununla beraber iki cihan harbi arasında Amerikalıların Cincinnati Üniversitesi adına Troia'da, Al-

manların Bergama Asklepieion'unda ve çalışmaları yarıda kalan İsvçlilerin yeniden ele aldıkları Larisa'da, Avusturyalıların Rockefeller müessesesinin yardımı ile Ephesos'da yaptıkları araştırmalar her ne kadar eski muhteşem ölçüdeki, Almanların Bergama, Milet, Priene, Amerikalıların Sardes ve Assos kazalarıyla mukayese edilecek derecede değildiyseler de, yine de nisbeten büyük tutulmuş çalışmalardı. İkinci büyük harbin hemen arkasından kazı faaliyeti yine canlanır gibi olmuştur. Son senelerde Fransızların Fryg Yazılı Kayasında, Xanthos'da ve Klaros'da, Amerikalıların Gordion'da Türk Tarih Kurumu'nun Side'de ve bizim de Atina'daki İngiliz Arkeoloji Enstitüsü ile birlikte Bayraklı'da yaptığımız kazılar hiç olmazsa iki cihan harbi arasındaki faaliyet günlerinde yapılan kazılar ölçüsündedirler. 1954 yılında Avusturyalıların Ephesos'da 1955 te de Almanların Bergama ve Miletos'da çalışmalara yeniden başlamış olmaları, Batı Anadolu'yu yine ön plâna geçirmiş bulunmaktadır. Bu faaliyet çerçevesi içinde Fakültemiz Arkeoloji Enstitüsü, Müzeler Umum Müdürlüğü ile birlikte yaptığı bir çalışma programına göre bilhassa tarihî problemlerin aydınlatılması bakımından önemli olan merkezlerin tetkikini ele almış bulunmakta olup bunlara ait ilk faaliyet raporları ilerideki sahifelerde sunulmaktadır.

Fakültemiz Arkeoloji Enstitüsünün yukarıda söylediğimiz gibi millî terbiyeye ve turizme hizmet yolunda da çalışmaları vardır ve bunlara da gereği kadar önem vermektedir. Bu hususta bilhassa Müzeler Umum Müdürlüğünden başka İzmir Belediyesi ve Ege Turizm Cemiyeti ile yaptığımız işbirliği ile ele almış olduğumuz İzmir agorasının restorasyon işi başta gelmektedir. Bugün için İzmir agorası Türk Tarih Kurumu'nun burada yaptırdığı kazılardan sonra ilmî neticelerini vermiş olmakla Arkeoloji kazıları için artık büyük bir önem taşımamakta buna mukabil turizm yönünden mühim rol oynamaya namzet bir eser olarak büyük bir kıymet ifade etmektedir. Ortalıkta duran sütun, architrav ve kemer parçalarıyla yapının cephesini bazı yerlerinde yarıya kadar restore etmek mümkündür. Bu takdirde eseri, iç ve dış turizm bakımından birinci sınıf bir âbide haline getirmek kabil olacaktır. Atina agorasında Bergama kralı Attalos'un yaptırdığı Stoa restore edilerek müze haline getirilmek için bir buçuk milyon doları bulan meblâğlar sarfedilmektedir. Bu paranın yarısına yakın kısmı Atina şehri tarafından yarısından fazlası da Amerikan menbalarından karşılanmaktadır. İzmir Belediye-

sinin ve Müzeler Umum Müdürlüğünün her yıl vermekte oldukları çok küçük ölçüdeki tahsisatla bile İzmir agorasının atmosferi haiz eski bir eser haline getirilmesi mümkün olacaktır. Birkaç yıldan beri Hakkı Gültekin ile birlikte yaptığımız çalışmalarla İzmir Agorası bir taş yığını olmaktan çıkmış ve atmosferi olan cazip bir eser haline girmiştir. Agora'nın iki üç yıl önceki hali (Levha I a) bugünkü hali (Levha I b) ile karşılaştırıldığı takdirde aradaki mühim fark derhal göze çarpacaktır. Fakat eskiden yapılan hafriyat esnasında çıkan toprağın agora meydanının ortasına yığılması ile teşekkül eden büyük tümsek ortadan kaldırılmadıkça bu güzel ve muazzam yapının gereken ölçüde cazip bir eser haline getirilmesi sağlanamayacaktır.

Batı Anadolu Arkeoloji istasyonunun faaliyeti, mahalli hükümet makamları, belediye ve halk tarafından yapılan çeşitli, maddi ve mânevi yardımlarla büyük ölçüde desteklenmektedir. İzmir'deki çalışmalarımız eski valilerden Osman Sabri Adal ve General Muzaffer Göksenin tarafından yakından takip edilmiş ve kendilerinden mânevi müzaheret görmüştür. Yeni vali Kemal Hadımlı vazifeye ilk başladığı gündenberi arkeoloji ve turizm bakımından olan çalışmalarımıza yakın alâka göstermiş ve geçen seneki çalışmalarımızı ilgiyle takip ederek teşvik etmiştir. Bunun dışında bilhassa İzmir halkının ve belediyesinin ve Ege turizm cemiyetinin gösterdiği yakın ilgi sayesinde İzmir'de arkeoloji ve turizm yönünden sarfettiğimiz mesai mânen ve maddeten desteklenmektedir. Agora'nın restore edilmesi mevzuunda Millî Eğitim Bakanlığının tahsis ettiği giderlere muvazi olarak İzmir belediyesi de dört yıldan beri belirli bir yardım faslı ayırmış bulunmaktadır. Bu hususta bilhassa İzmir Belediyesi meclis üyelerine ve eski belediye reisi Rauf Onursal'a ve ayrıca Ege Turizm Cemiyeti Reisi Suad Yurdkoru'ya şükranlarımızı sunarız. İstasyonumuzun İzmir'deki Danışma Kurulu Reisi Belçika Başkonsolosu M. Maurice Verbeke ve üye Fransız ikinci konsolosu M. Raoul Crespin ile üye İngiliz ikinci konsolosu Mr. Wilckenson daimî ilgi ve yardımlarıyla Danışma Kurulumuzun faal bir rol oynamasını sağlamaktadırlar. İzmir Danışma Kurulumuzun teklifi ile Fuar'daki arkeoloji müzesinin kurulması teşebbüsüne girişilmiş ve 1953 senesinde İzmir Belediye Reisi Rauf Onursal, Ege Turizm Cemiyeti Reisi Suad Yurdkoru ile bu satırların müellifi tarafından o zamanki Maarif Vekili Tevfik İleri nezdinde yapılan teşebbüs ile eski sanat mektepleri sergi binasının Arkeoloji müzesine devredilmesi temin

edilmiştir. Yeni Müze, İzmir Müzesi Müdürü Hakkı Gültekin ve Müzeler Umum Müdürlüğü Müzeler şubesi müdürü Ahmet Dönmez tarafından tertip edilerek, İzmir küçük fakat eskisine nazaran çok daha elverişli ve güzel bir müzeye kavuşmuştur. Sayın Cumhurbaşnının irşat ve telkinleriyle Fuar'da bir Türk eserleri müzesinin açılmış olması da bu enternasyonal ticaret merkezinin yeni bir kültür merkezi kazanmasını temin etmiştir. Batı Anadolu arkeoloji istasyonunun İzmir'deki Danışma Kurulu'nun teklif ve müracaatları, Millî Eğitim Bakanlığının tavassutu ve Vakıflar Umum Müdürü Orhan Çapçı'nın lûtuflâr muvafakati ile Türk İslâm Eserleri müzesinin şimdilik eski vakıflar pavyonunda teşhiri temin edilmiştir. Kısa bir zamanda kurulan bu küçük müzenin, Fuar'daki arkeoloji müzesinin yapılacak ilâvelerinden birine nakledilmesi uygun olacaktır. Bu suretle Kültür Park'ın mutena ve sakin bir yerinde Batı Anadolu'nun en eski çağlarından en yeni çağlarına kadar tarihe mal olmuş kültürlerin kalıntılarını demokratik Türkiye'nin bu zengin ve güzide merkezine lâyük bir şekilde teşhir etmek millî bir vazife olacaktır. Bu gayretlerimizin, çalışmalarımızı daima destekleyen Millî Eğitim Bakanlığı'nın yardımlarıyla gerçekleşeceğine eminiz. İzmir eski Milletvekili Avni Başman, Maarif Vekilliği zamanında istasyonumuzun mesaisini hususî bir ilgi ile takip etmiş ve çalışmalarımızın istikrar kazanması için büyük bir ilim merkezinin kurulmasını karar altına almıştı. Müteakip Maarif Vekilleri Tevfik İleri ile Prof. Rıfki Salim Burçak'dan, Celâl Yardımcı'dan ve yeni Maarif Vekili Prof. Ahmet Özel'den gördüğümüz yakın ilgiye, büyük ve çok faydalı yardımlara da candan müteşekkirimiz. Maarif Vekâleti bir önceki müsteşarı Reşad Tardu İzmir'in eski Maarif Müdürü sıfatıyla bu mühim şehrimizin ihtiyaçlarını yakından bildiğinden mesaimizi sistemli bir şekilde mânen ve maddeten desteklemiştir. Batı Anadolu Arkeoloji Araştırma İstasyonu'nun eski Müze mecmuası içinde müstakil bir binaya kavuşmasını ve onun kütüphanesi, çalışma salonları ve misafir odaları ile yerli ve yabancı ilim mensuplarını barındıran bir ilim evi haline gelmesini kendisine borçluyuz. Türk Tarih Kurumu'nun ve Fakültemizin bütün neşriyatı bu ilim evinde toplanmış olduğu gibi Batı Anadolu tarih ve arkeolojisi ile ilgili yabancı dildeki neşriyatın da Fakültemiz tarafından temin edilmesine başlanmıştır. Yine İzmir şehri eski Maarif Müdürü olan şimdiki Maarif müsteşarı Osman Faruk Verimer İzmir'in Arkeoloji ve Turizm mevzuundaki faaliyetini desteklemek amacı ile Agora çalışmalarına ve Foça - Kyme

kazılarına geçen sene ayrılan tahsisatın devamını temin etmiş ve bu güzide şehrin güzel bir müzeye kavuşması hususunda gerekli hazırlıkların başlamasını plânlaştırmıştır.

Merkezi İzmir'de olan Batı Anadolu Arkeoloji Araştırma İstasyonu'nun kurulması ile yedi senedenberi kazılar ve araştırmalar yapan bir merkez meydana gelmiş bulunmaktadır. Bu araştırma merkezinin bir gün aynı zamanda öğretim yapan bir müessese haline girmesini ve böylece Ege Üniversitesinin müstakbel Edebiyat Fakültesinde mühim bir mevki işgal edeceği şüphesiz olan Arkeoloji Enstitüsü şeklinde ortaya çıkmasını candan temenni etmekteyiz.

EKREM AKURGAL
